ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІНІҢ ЕМЛЕСІ

Лектор: Пашан Дана Мұсабекқызы
А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институтының аға ғылыми қызметкері, ф.ғ.к.

Латын графикасына негізделген қазақ тілі
ӘЛІПБИІ

№	Жазылуы	Дыбысталуы		№	Жазылуы	Дыбысталуы
1	A a	[а]		17	Ń ń	[ң]
2	Á á	[ә]		18	O o	[о]
3	B b	[б]		19	Ó ó	[ө]
4	D d	[д]		20	P p	[п]
5	E e	[е]		21	Q q	[қ]
6	F f	[ф]		22	R r	[р]
7	G g	[г]		23	S s	[с]
8	Ǵ ǵ	[ғ]		24	T t	[т]
9	H h	[х], [һ]		25	U u	[ұ]
10	I i	[і]		26	Ú ú	[ү]
11	I ı	[и], [й]		27	V v	[в]
12	J j	[ж]		28	Y y	[ы]
13	K k	[к]		29	Ý ý	[у]
14	L l	[л]		30	Z z	[з]
15	M m	[м]		31	Sh sh	[ш]
16	N n	[н]		32	Ch ch	[ч]

- ю
- ё
- ь
- я
- ц
- ъ
- щ
- э

Қайсы әріптер жоқ?

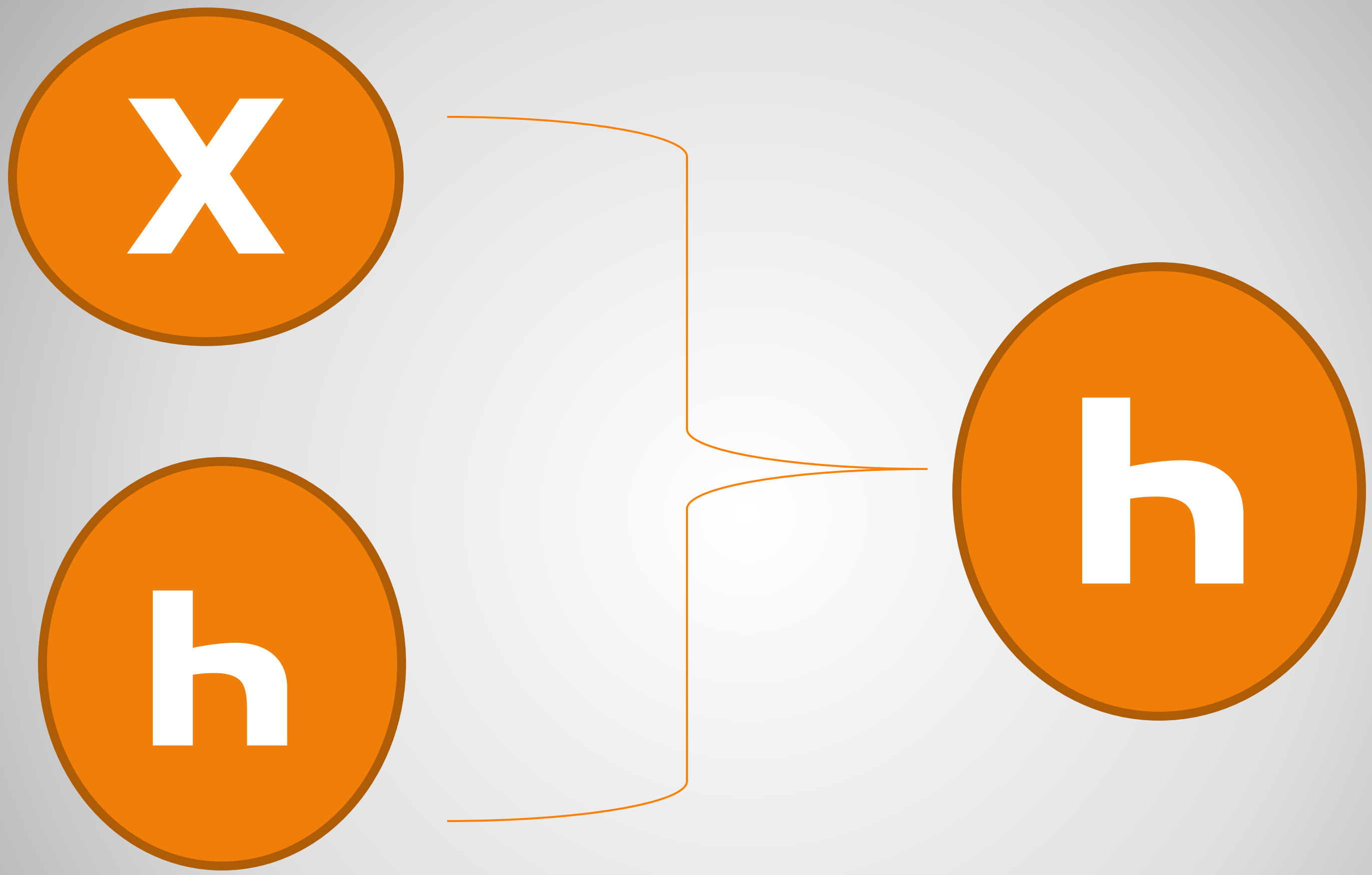

Екі әріпті бір таңбамен беріп отырмыз

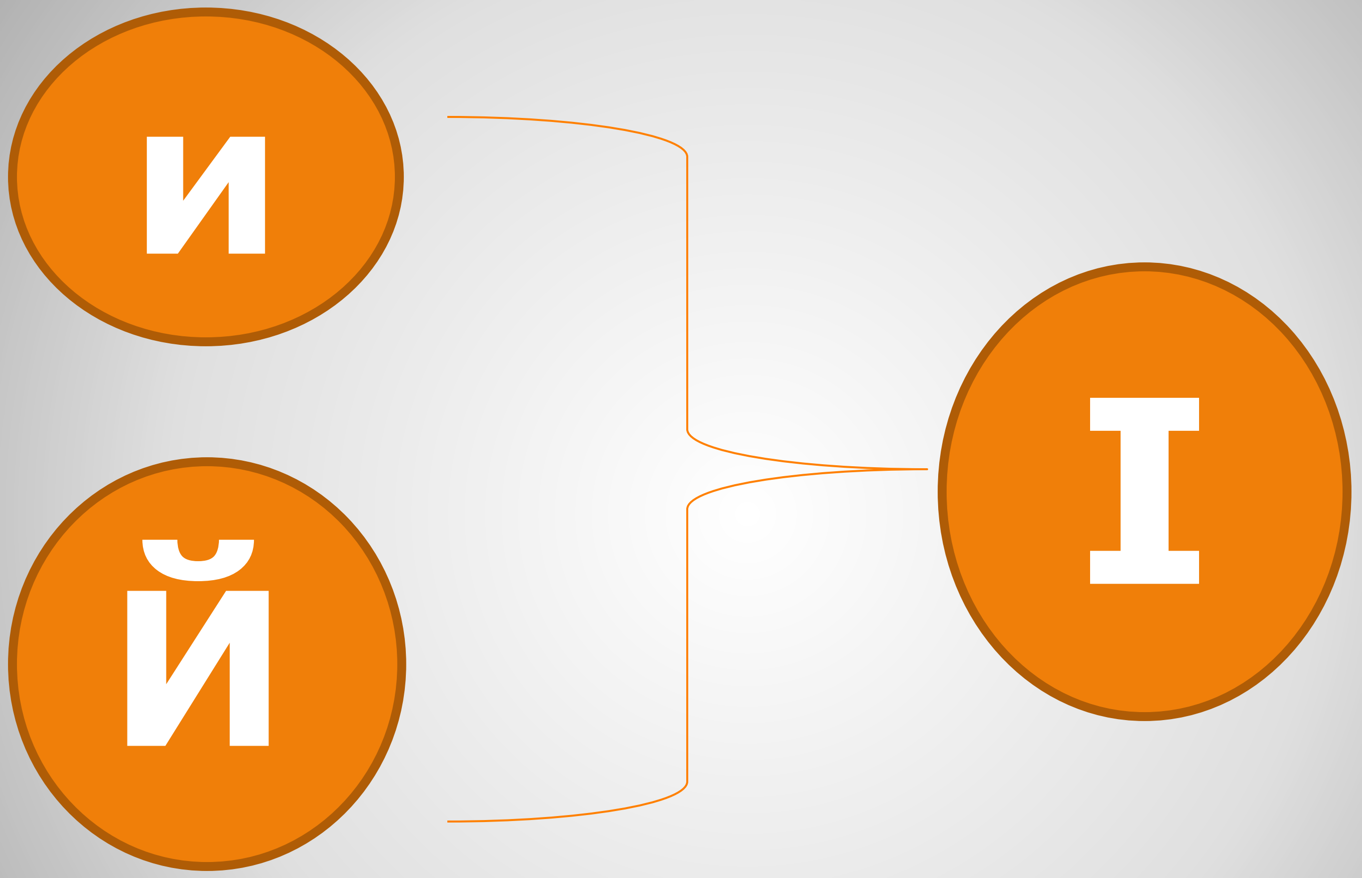

Екі әріпті бір таңбамен беріп отырмыз

Емле мазмұны қандай?

1. *Әріптердің емлесі*
2. *Түбір сөздердің емлесі.*
3. *Бөлек жазылатын сөздердің емлесі*
4. *Бірге жазылатын сөздердің емлесі*
5. *Дефиспен жазылатын сөздердің емлесі*
6. *Бас әріптің емлесі.*
7. *Қысқарған сөздердің емлесі*
8. *Кейбір кирилл әріптері мен шеттілдік сөздердің емлесі*
9. *Сөздердің тасымалдануы*

Дауысты дыбыстарды таңбалайтын әріптер (9):

a, á, e, i, o, ó, u, ú, y.

Дауыссыз дыбыстарды таңбалайтын әріптер (23):

b, d, f, g, ǵ, h, ı, j, k, l, m, n, ń, p, q, r, s, t, v, ý, z, sh, ch.

Дауыссыз дыбыс

- төл сөздерде:

aı, úı, oıshyl, sáýkele, demeýshi, qaýyn

Дауысты дыбыс

- шеттілдік сөздерде:

ınstıtýt, kıno, fýtbol

ı, ý әріптерінің емлесі

Қысқарған сөздердің емлесі

- Күрделі атаулар бас әріппен жазылады: ***AQ (Aksıonerlik qoǵam);AQ-nyń;TMD-ǵa***.
- Халықаралық атаулары өзгермейді: ***UNESCO, NATO. UNESCO-nyń; NATO-ǵa.***
- Күрделі атаулардың құрамы: ***QazUÝ (Qazaq ulttyq ýnıversıteti); Euroodaq.***

Кирилл әріптері мен шеттілдік сөздердің емлесі

- ё әрпі **ó** әрпімен таңбаланады: ***aktór (-diń, -ge, -ler), amóba (-nyń, -lar), dırijór (-diń, -ge, -ler)***

- ***ц*** әрпі және ***сц*** әріп тіркесі ***s*** әрпі арқылы жазылады:

sırk, sıfr, sırkýl;

medısına, abzas, konstıtýsıa, seh;

senarı, abses, plebısıt.

- *Е с к е р т у.* Қатар келген ц әрпі ts тіркесі арқылы таңбаланады: ***pıtsa, Nıtsa.***

- ***-тч*** дыбыстар тіркесімен аяқталатын сөздердегі ***т*** әрпі түсіріліп жазылады:

skoch, skech, mach.

- ***щ*** әрпі төл сөздерде ***shsh*** әріп тіркесімен, ал шеттілдік сөздерде ***sh*** әрпімен таңбаланады:

ashshy - ащы, tushshy-тұщы, keshshe- кеще;

Кірме сөздерде:

ýchılıshe, praporshık.

- ***э*** әрпі ***е*** әрпімен жазылады: ***element, elevator, epopeıa, poetıka, koefisent.***

Е с к е р т у. – ***оэ*** аяқталатын сөзде ***э*** әрпінің орнына ***ı*** жазылады: ***aloı -алоэ, kanoı-каное.***

ю әрпі ***ıý*** әріп тіркесімен:

aıý, oıý; Iýpiter, Iýrmala; kaıýta,

ал дауыссыз дыбыс пен **(ь)** кейін

ú әрпімен таңбаланады:

parashút, absalút, glúkoza,

búdjet, sújet, kompúter.

Е с к е р т у. ***и (ı)*** әрпінен кейін тұрған

ю орнына ***ý***, жазылады: ***qıý, kıý, dıý.***

я әрпі ***ıa*** әріп тіркесі арқылы:

ıaǵnı, qoıan; Ialta; soıa, ıdeıa;

ал дауыссыз дыбыстан кейін ***á*** арқылы:

akýmýlátor, mýláj, zarád, kalkýlátor

Е с к е р т у. ***и (ı)*** әрпінен кейін тұрған ***я***-ның орнына ***а*** жазылады:

qıar, sıa, Túrkıa, jarıa.

Жіңішкелік белгісі **(ь)** бар буынға жіңішке дауыстылардың әрпі жазылады:

paról, asfált, púlt, koról, gólf, álbom

Е с к е р т у. Мына сөздерде жіңішкелік белгісі ескерілмейді: ***bron, monastyr***

Жіңішкелік белгісімен **(ь)** келген буын құрамында ***e, ı*** әріптері бар сөздерде жіңішкелік белгісі ескерілмейді: ***akvarel, stil, lager, film***

Е с к е р т у. Ономастикалық атаулар мен мағынасына нұқсан келетін сөздерде жіңішкелік белгісінің **(ь)** орнына ***ı*** әрпі жазылады:

Pıer; pıesa.

дж әріп тіркесі бар сөздерде *д* әрпі түсіріліп:

menejer, jınsy, jentilmen.

Е с к е р т у. -дж әріп тіркесінің арасынан буын жігі өтетін және сөз мағынасы өзгеретін жағдайда *d* әрпі сақталып жазылады:

búdjet, lodjy.

- Сөз соңындағы қайталанған қосар әріптің біреуі түсіріледі: ***klas, hol, gram, berıl.***

Сөз ортасындағы қайталама ***сс, мм, лл, тт, фф, нн, бб, рр, пп, гг, дд, кк, уу*** дыбыстарын білдіретін әріптердің бірі түсіріліп жазылады:

patıson, komısar, resor, profesor, prosesor

Е с к е р т у. Сөз мағынасы өзгеретін жағдайда ***сс, мм, лл, тт, нн, бб, рр, пп, дд, кк*** әріптері сақталып жазылады: ***esse, massa***

-ий-мен аяқталған сөздердің соңында бір ғана ***ı*** әрпі жазылады: ***kalı, alúmını, natrı, kafeterı***

- Сөз аяғындағы ***-ст, -сть, -зд*** әріп тіркесінің соңғылары түсіріліп жазылады, қосымшалар үндестік заңына сәйкес жалғанады:

jýrnalıs komýnıs, manıfes, vedomos

Сөз соңындағы ***-нг*** әріп тіркесі ***ń*** әрпімен жазылады, қосымшалар үндестік заңына сәйкес жалғанады:

parkıń (-niń, -ge, -i, -der),

boýlıń (-niń, -ge, -i, -der),

reıtıń (-niń, -ge, -i, -der).

- Ағылшын тіліндегі түпнұсқасында w әрпімен басталатын кейбір сөздер ý әрпімен жазылады:

ýatsap, ýıkı, ýıkıpedıa, ýeb-saıt.

Сөздердің тасымалдануы

- Сөз ішінде үш дауыссыз дыбыс қатар келгенде сөздің түбірі сақталып тасымалданады:

kúńgirt-teý **(*kúńgir-tteý* емес),** ***jańǵyrt-ty*** **(*jańǵy-rtty*)**

- Біріккен және кіріккен сөздер буын жігімен тасымалданады:

de-malys, dema-lys **(*dem-alys* емес);**

kó-goraı, kógo-raı **(*kóg-oraı* емес).**

- Бір буынды сөздер тасымалданбайды: ***aı, kún, vólt***
- Сөздің жеке әрпі келесі жолға тасымалданбайды:

ara **(*a-ra, ar-a* емес),**

- Бас әріптен қысқарған сөздерді тасымалдауға болмайды.
- Кісі есімінің қысқартылған әрпі мен кісінің тегі тасымалданбайды: ***A.Baıtursynuly, B.Momyshuly***
- Цифрлар мен өлшем бірлік атаулары тасымалданбайды:

50 sm **(*50-sm* емес),** ***50%*** **(*50-%* емес).**

+7 707 235 06 45

pashan_dan@mail.ru